

IOSUD - „Dunărea de Jos” University Galați
Doctoral School of Humanistic Sciences

DOCTORAL THESIS

Cultural Memory and Textual-Identity Structures
in Norman Manea’s Writings
(summary)

Doctoral student,
ANICUȚA NOVAC

Doctoral supervisor,
Prof. univ. dr. EUGENIA SIMONA ANTOFI

Series: U 2 Philology-Romanian Lg., No. 26

GALAȚI

2020

IOSUD - „Dunărea de Jos” University Galați
Doctoral School of Humanistic Sciences

DOCTORAL THESIS

Cultural Memory and Textual-Identity Structures in Norman Manea’s Writings (summary)

Doctoral student,
Anicuța Novac

Panel leader

Prof. univ.dr. NICOLETA IFRIM

Doctoral supervisor

Prof. univ.dr. EUGENIA SIMONA ANTOFI

Guidance committee

Prof. univ.dr. MIRCEA A. DIACONU

Prof. univ.dr. IULIAN BOLDEA

Prof. univ. dr. DOINIȚA MARCELA MILEA

Series: U 2 Philology-Romanian Lg., No. 26

GALAȚI

2020

Seriile tezelor de doctorat susținute public în UDJG începând cu 1 octombrie 2013 sunt:

Domeniul fundamental ȘTIINȚE INGINEREȘTI

- Seria I 1: **Biotehnologii**
Seria I 2: **Calculatoare și tehnologia informației**
Seria I 3: **Inginerie Seriiile electrică**
Seria I 4: **Inginerie industrială**
Seria I 5: **Ingineria materialelor**
Seria I 6: **Inginerie mecanică**
Seria I 7: **Ingineria produselor alimentare**
Seria I 8: **Ingineria sistemelor**
Seria I 9: **Inginerie și management în agricultură și dezvoltare rurală**

Domeniul fundamental ȘTIINȚE SOCIALE

- Seria E 1: **Economie**
Seria E 2: **Management**
Seria SSEF: **Știința sportului și educației fizice**

Domeniul fundamental ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ARTE

- Seria U 1: **Filologie- Engleză**
Seria U 2: **Filologie- Română**
Seria U 3: **Istorie**
Seria U 4: **Filologie - Franceză**

Domeniul fundamental MATEMATICĂ ȘI ȘTIINȚE ALE NATURII

- Seria C: **Chimie**

Domeniul fundamental ȘTIINȚE BIOLOGICE ȘI BIOMEDICALE

- Seria M: **Medicină**

CONTENTS

ARGUMENT	3
CHAPTER I. CULTURAL MEMORY AND IDENTITY. A THEORETICAL AND CRITICAL BACKGROUND. THE EVOLUTION OF THE CONCEPT	12
I.1. Cultural Memory, a Concept with an Identity Stake	12
I.2. Narrative Identity. The Biography of a Concept	19
I.3. <i>Life's Stories</i> as a Form of Fictional Manifestation of the Recuperatory Memory and the Identity Defining Process in the Romanian Post-totalitarian Literary Discourse	26
I.4. Identity Strategies in a Variety of (Auto) Biographical Types of Discourse	33
CHAPTER II. WRITERS IN TOTALITARIANISM AND POST-TOTALITARIANISM. CULTURAL-IDENTITY MODELS	41
II.1. Writers in Totalitarianism – between Servitude, <i>Resistance</i> , Dissidence, and Exile	41
II.1.1. The <i>Political Identity</i> Referent and the Imposed Identity	41
II.1.2. Cultural-Identity Alternatives – between Servitude and <i>Resistance</i>	45
II.1.3. Dissidence and Exile – The Radicalization of the Cultural-Identity Models in Totalitarianism	51
II.2. Cultural-Identity Patterns <i>under the sign of</i> Post-totalitarian Revisionism	56
CHAPTER III. NORMAN MANEA AND A CROSSOVER CRITICAL RECEPTION OF HIS WORK	61
III.1. The Critical Reception in the Romanian Totalitarian and Post-totalitarian Cultural Environment	61
III.2. The Meaning of Critical Reception in Other Cultural Environments	75
III.3. Norman Manea's Writings from the Perspective of <i>Global Literature</i>	80
III.4. Norman Manea, the Inconvenient Writer. The Extraliterary Reception	89
CHAPTER IV. "THE VARIANTS OF A SELF-PORTRAIT" – IDENTITY REPRESENTATIONS AND (RE) FICTIONALIZATIONS	94
IV.1. The Game of Masks in his Novels	94
IV.1.1. Versions of the Exiled in Fiction – <i>The Lair</i> (2009)	94

IV.1.2.	The Fictional Masks of Captivity – <i>The Black Envelope</i> (2007)	111
IV.2.	Facets of Failure in the Short Stories – <i>Compulsory Happiness</i> (2015)	126
IV.3.	<i>The Hooligan</i> and the Autofiction formula: <i>The Hooligan’s Return</i> (2008)	135
IV.4.	The Apprenticeship of the Clown in the Autobiographical Essay. <i>On Clowns: The Dictator and the Artist</i> (2013)	152
IV.5.	The Dilemmas of the Exiled. From the Inward Exile to the Outward Exile in the Narrative Dialogues	164
IV.5.1.	Double Cultural Identity and the Role of the Recuperatory Memory. <i>The Eastern Courier. Dialogue with Edward Kanterian</i> (2010)	164
IV.5.2.	The Identity of the Exiled in the Global and Multicultural Context of World Literature. <i>The Nomad Text (The Snail’s House, II)</i> (2006)	177
IV.5.3.	The Exile as a Means of Identity (De) Formation. <i>The Drawers of Exile: Dialogue with Leon Volovici</i> (2008)	190
IV.5.4.	The Identity Reconfiguration of a <i>Proust from the East. Words from Exile. Norman Manea in Dialogue with Hannes Stein</i> (2011)	200
	CONCLUSIONS	209
	BIBLIOGRAPHY	212

Key Words: *Norman Manea, cultural memory, identity, autobiographical discourse, cultural-identity narrations, exile, totalitarianism, post-totalitarianism*

This PhD thesis relies on the in-depth analysis of Norman Manea's writings as fictional environments of recuperatory memory and scripts of identity reconfiguration. The two concepts present in the title of the thesis, *cultural memory* and *textual-identity structures*, have guided our research efforts toward a critical reception of the texts selected from Norman Manea's work from the perspective of both memory and identity narrations.

The originality of the approach resides in the fact that the extended analysis primarily tackles a corpus of texts reflecting the variety of the types of discourse in Norman Manea's writings: autofiction (*The Hooligan's Return*), novels (*The Lair, The Black Envelope*), short stories (*Compulsory Happiness*), autobiographic essay (*On Clowns. The Dictator and the Artist*), narrative dialogues (*The Eastern Courier. Dialogue with Edward Kanterian, The Nomad Text. The Snail's House. II, Words from Exile. Norman Manea in Dialogue with Hannes Stein, The Drawers of Exile. Dialogue with Leon Volovici*).

Chapter I, **Cultural Memory and Identity. A Theoretical and Critical Background. The Evolution of the Concepts**, is an introductory chapter based on a theoretical presentation of the main concepts behind our interpretative analysis. Throughout our research, we have resorted to the theoretical findings on the concept of cultural memory¹ from the sociological perspective (Maurice Halbwachs), from the perspective of cultural studies (Jan Assmann), from the perspective of the pathologies of memory (Paul Ricoeur, Tvetan Todorov, Thomas Keller), and from the perspective of the globalization phenomenon (Iulian Boldea), without pretending to exhaust the problematics generated by the concept presented in this theoretical sequence. The aim of this research is to provide an overview of the strategies by means of which Norman Manea's texts function as identity and memory narrations; therefore, the theoretical framework of cultural memory will be supported by that of the narrative identity. As far as the reception of Norman Manea's texts as narrations of memory, we have identified the presence of the markers of cultural memory in the selected

¹ Among other researchers who have explored and extended the meanings of the concept of *cultural memory* through their studies, we can mention the following names: Astrid Erll, Ann Rigney (*Literature and the Production of Cultural Memory: Introduction*), Birgit Neumann (*The literary Representations of Memory*), Joël Candau (*La métamémoire ou la mise en récit du travail du mémoire*), Marianne Hirsch (*Family Frames. Photography Narrative and Postmemory*), Pierre Nora (*Le lieux de mémoire*).

texts: the cultural reference (identity patterns common to both the communist and the transition periods), the impact and relevance of the cultural reference, *the identity semantics of space and time* (J. Assmann²), the reconfiguration of the past, the discourse reflecting a double system of reference (on the one hand, the personal history, and on the other hand, *the identity referents* affecting each individual: the social, cultural, and political context and different mentalities), *the abusive practices of memory*. In Norman Manea's case, the on-the-edge experiences whose remembrance retroactively reconfigures the individual's identity are: the totalitarianism, the Gulag, and the exile. From this angle, we have identified and analyzed the point of view of a witness directly facing *the terror of history*, which projects a double perspective on the past: the one of the exiled, the uprooted, and the one of the writer who wants to give a meaning to his existence by integrating *the lived time* into *the confessed time*.

Taking into consideration the relationship biography – fiction and the way the two levels influence each other, we have corroborated them with Paul Ricoeur's theory referring to the narrative identity as a binomial *idem – ipse*³, and we have identified the strategies of identity construction and reconstruction in a diversity of autobiographical types of discourse in Norman Manea's work. By reminiscing on and reiterating his personal history, Norman Manea retroactively reconstructs a split identity and recomposes it with every new identity variant he builds (the deported boy, the clown, the hooligan, the marginalized, the misfit, Augustus the Fool, the eternal exiled). In order to do this, he makes use of the conventions of the types of discourse we have previously mentioned.

In the second chapter, **Writers in Totalitarianism and Post-totalitarianism – Cultural-Identity Models**, we have emphasized the means by which the external referent influences the behavioral and mentality patterns of the intellectuals. The totalitarian regime in Romania witnesses a disturbance of *the external referent*⁴, through his aggressive influence on the individual's identity. The consequence is an identity leveling, depersonalization, and alienation. During the totalitarian period, Norman Manea's case reveals an instance of

² Jan Assmann, *Memoria culturală. Scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice*, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2013, p. 24

³ Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris, 1990, p. 141

⁴ Alex Mucchielli, *L'identité*, Presses Universitaires de France, Paris, 1986, p. 10. The concept of *identity referent* belongs to Alex Mucchielli, a specialist in communication sciences, who has defined identity taking into account all the social actors and the different types of contexts / *identity referents* defining the individual's interactions and future development. For instance, historical referents include important historical events (with either a positive or a negative connotation), that have changed mentalities, beliefs, customs etc.

indirect subversion, which is the result of writing Aesopic literature and thus deviating from the official aesthetics. In the post-totalitarian period marking his exile into America, the writer adopts *a double cultural identity*⁵, as Eva Behring notices. His integration in this cultural-identity model is justifiable in terms of the transfer of ideas, attitudes, and mentalities between the two cultural spaces, the national one and the American one.

The third chapter, **Norman Manea – A Crossover Critical Reception of his Work**, focuses on a chronological presentation of the various critical trends dominating the reception of his work according to the cultural space whose representatives have displayed some interest in the writer's texts – the Romanian phase (marked by the totalitarian regime) and the phase of the critical reception coming from other cultural spaces (marked by exile and the recuperatory or antagonistic discourses). Taking into account the writer's increasing visibility in the multicultural space of *global literature*⁶, we have also added a reception perspective in accordance with this concept.

The fourth chapter, **“The Variants of a Self-Portrait” – Identity Representations and (Re)Fictionalizations**, examines the configuration of the identity avatars with a constellation of narrative and stylistic formulas belonging to the technical and methodological inventory in chapter I. In the discursive forms we have analyzed, the narrative identity is assumed in the first person and projected by means of different fictional masks. For example, the fictional masks from the novel *The Lair (2009)* fit into the typology of the exiled East-European intellectual, who is trying to use his memory and writing as a means of retroactively recuperating his past and his personal identity while avoiding the clichés of anonymous collectivity. The transfer of biographical data from the author to his fictional mask, Peter Gașpar, is easily recognizable in the following elements: the Jewish identity component since Peter is born of *marked parents*; the Holocaust experience lived by his parents; the reading escape; the American exile; his experience as a university professor, and the reverberations of his article on Eliade's legionary period.

In the subchapter **The Hooligan and the Autofiction Formula – The Hooligan's Return (2008)**, the narrative identity is constructed with the autofiction conventions. The result is an ambiguous fictional projection oscillating between verisimilitude and lack of verisimilitude, according to the problematic relationship between biography and fiction at the

⁵ Eva Behring, *Scriitori români din exil 1945 – 1989*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001, p.164

⁶ Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor*, Editura Art, București, 2016

level of the text. The writer makes use of the following textualized autobiographical elements: the deportation in Transnistria, the specificity of life in communism, the writer's relationship with the censorship and the political authority, and the exile. In *The Hooligan's Return*, the split identity is hidden behind some fictional masks that become projections of the author: the allogen, the buffoon/clown, the hooligan, or child Noah.

In the subchapter **The Clown's Apprenticeship in the Autobiographical Essay – *On Clowns. The Dictator and the Artist* (2013)**, the narrative identity is constructed with the strategies characteristic of the autobiographical essay. As far as the discourse deliverer is concerned, this acquires a double function as both the subject and the object of the discourse, as it happens with the discursive formula applied by Manea too. As a consequence, the writer is symbolically camouflaged under the mask of Augustus the Fool, who represents the Artist tired of the deceiving promises of utopia. In a Renaissance reading, the buffoon is the carrier of the unofficial truth, the same as in Manea's essays, where Augustus the Fool reflects the author's subversive attitude to Power.

One of the limitations of our research could be related to the very limits of the narrative theory of the self, conceived as a process or a permanent search, at the end of which the self discovers and accepts its own alterity. The owner of a hybrid identity feels the need of an identity certainty. In this respect, an illustrative example is the sequence at the end of the novel *The Lair* (2009), when the subjective narrator and his girlfriend contemplate their shadows projected on a wall and functioning as metaphors of the evanescence of the identity marker: "The ephemeral was not frightening me. I was looking at the impression left on the pillow, after the night had died away. Lu was showing me our joined shadows on the white wall, and we were both happy with the sunrays of the coming day that was going to wipe them out. We were ravishing the ravished pillow for any trace to disappear. We did not want any marks and memories. Lu had accepted the captive's decision to defend himself from his own self, albeit unsuccessfully."⁷

⁷ Norman Manea, *Vizuina*, Polirom, Iași, 2009, p. 366

Bibliography

I. Corpus

1. *Plicul negru*, Editura Cartea Românească, București, 1986, ediția I; Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, ediția a II-a; Editura Cartea Românească, București, 2003, ediția a III-a; Editura Polirom, Iași, 2007, ediția a IV-a.
2. *Despre clovni. Dictatorul și Artistul*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1999, ediția I; Editura Polirom, Iași, 2005, ediția a II-a; Editura Polirom, Iași, 2013, ediția a III-a.
3. *Fericirea obligatorie*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1999, ediția I; Editura Polirom, Iași, 2005, ediția a II-a; Editura Polirom, Iași, 2011, ediția a III-a; Editura Polirom, Iași, 2015, ediția a IV-a
4. *Întoarcerea huliganului*, Editura Polirom, Iași, 2003, ediția I; Editura Polirom, Iași, 2008, ediția a II-a; Editura Polirom, Iași, 2011, ediția a III-a
5. *Textul nomad (Casa melcului)* Editura Hasefer, București, 1999, ediția I; Editura Hasefer, București, 2006, ediția a II-a
6. *Sertarele exilului. Dialog cu Leon Volovici*, Editura Polirom, Iași, 2008, ediția I
7. *Vizuina*, Editura Polirom, Iași, 2009, ediția I
8. *Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, Editura Polirom, Iași, 2010, ediția I
9. *Culpa fericită – Mircea Eliade, fascismul și soarta nefericită a României*, în „22”, nr. 6, 7, 8, 1992
10. *Incompatibilitățile*, în „22”, nr. 23, 9-15 iunie 1998

II. Theoretical and critical studies about cultural memory, exile, totalitarianism and post-totalitarianism

1. Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice*, București, Editura Univers, 2000
2. Anton, Mioara (coord.), Crețu, Bogdan; Șandru, Daniel, *Cuvintele Puterii. Literatură, intelectuali și ideologie în România comunistă*, Institutul European, Iași, 2015
3. Arendt, Hannah, *Un raport asupra banalității răului*, Editura All, București, 1997
4. Assmann, Jan, *Memoria culturală. Scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice*, traducere de Octavian Nicolae, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013

5. Babeți, Adriana; Ungureanu, Cornel, *Europa Centrală, nevroze, dileme, utopii*, Editura Polirom, Iași, 1997
6. Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998
7. Boia, Lucian, *Mitologia științifică a comunismului*, Editura Humanitas, București, 2005
8. Candau, Joël, *Mémoire et identité*, P.U.F., Sociologie d'aujourd'hui, Paris, 1998
9. Casanova, Pascale, *Republica Mondială a Literelor*, Editura Art, București, 2016
10. Cernat, Paul, Mitchievici, Angelo, Ioan Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, Vol. 3, Editura Polirom, Iași, 2008
11. Cesereanu, Ruxandra, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și a lagărelor comuniste*, Editura Polirom, Iași, 2005
12. Constantinescu, Silvia, *Exil. Oameni și idei*, Editura Curierul Românesc, București, 1995
13. Cordoș, Sanda, *Lumi din cuvinte. Reprezentări și identități în literatura română postbelică*, Editura Cartea Românească, București, 2012
14. Dumitrescu, Vasile C., *O istorie a exilului românesc (1944-1989)*, Editura Victor Frunză, București, 1997
15. Foucault, Michel, *A supraveghea și a pedepsi – nașterea închisorii*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
16. Gheorghiu, Mihai Dinu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, Editura Polirom, Iași, 2007
17. Glodeanu, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, Editura Libra, București, 1999
18. Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, traducere de Irinel Antoniu, Institutul European, Iași, 2007
19. Hațiegan, Anca, *Cărțile omului dublu. Teatralitate și roman în regimul comunist*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010
20. Ifrim, Nicoleta, *Identitate culturală și integrare europeană. Perpsective critice asupra discursului identitar românesc în perioada postdecembristă*, Editura Europlus, Galați, 2011
21. Lovinescu, Monica, *Est-etice / Unde scurte IV*, Editura Humanitas, București, 1994
22. Milosz, Czeslaw, *Gândirea captivă. Eseu despre logocrațiile populare*, Humanitas, București, 1996
23. Mironescu, Andreea, *Textul literar și construcția memoriei culturale. Forme ale rememorării în literatura română din postcomunism*, Editura Muzeul Literaturii Române,

2007

24. Moscovici, Serge, *Fenomenul reprezentărilor sociale*, în Adrian Neculau (coord.), „Psihologia câmpului social: reprezentările sociale”, traducere de Ioana Mărășescu și Radu Neculau, ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 1997
25. Negrici, Eugen, *Literatura sub comunism 1948-1964*, Vol. I, Editura Cartea Românească, București, 2010
26. Nițescu, Marin, *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii*, Editura Humanitas, București, 1995
27. Ricoeur, Paul, *L'Idéologie et l'Utopie*, Seuil, Paris, 1997
28. Ricoeur, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, coll. “L'ordre philosophique”, 2000
29. Sălcudeanu, Nicoleta, *Patria de hârtie*, Editura Aula, Brașov, 2003
30. Selejan, Anca, *Trădarea intelectualilor*, Editura Transpres, Sibiu, 1992
31. Simion, Eugen, *În ariergarda avangardei (convorbiri cu Andrei Grigor)*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004
32. Terian, Andrei, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii*, Muzeul Literaturii Române, București, 2013
33. Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005
34. Tismăneanu, Vladimir, *Despre comunism. Destinul unei religii politice*, Editura Humanitas, București, 2011
35. Todorov, Tzvetan, *Abuzurile memoriei*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999
36. Todorov, Tzvetan, *Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*, Editura Curtea Veche, București, 2002
37. Todorov, Tzvetan, *Omul deșrădăcinat*, Institutul European, Iași, 1999
38. Ungureanu, Cornel, *Mircea Eliade și literatura exilului*, Editura Viitorul Românesc, București, 1995

III. Theoretical and practical studies about the genres of biographical writing

1. Battiston, Régine, *Lectures de l'identité narrative*, Orizons, Paris, 2009
2. Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, *Figuri ale alterității*, Editura Paralela 45, Pitești, 2002
3. Bertaux, Daniel, *Le récit de vie. L'enquête et ses méthodes*, 3e édition, Armand Colin,

Paris, 2010

4. Boyer, Henri, *Les temps dans la mise en scène du vécu. Le récit de vie comme écriture*, în „Pratiques”, mars 1985, no. 45
5. Camarero, Jesus, *La théorie de l'autobiographie de Georges Gusdorf*, în „Çédille” Revista de Estudios Franceses, nr. 4 / 2008
6. Camilleri, Carmel, *Identité et gestion de la disparité culturelle : essai d'une typologie*, dans “Stratégies identitaires”, P.U.F., Paris, 1990
7. Carcassonne, Marie, *Sens, temps et affects dans des récits de vie recueillis en interaction*, în “Vox Poetica”, 1/11/2007
8. Colonna, Vincent, *L'autofiction (essai sur la fictionalisation de soi en Littérature)*, Doctorat de l'E. H.E.S.S., Directeur : Monsieur Gérard Genette, École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1989
9. Deciu, Andreea, *Nostalgiiile identității*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
10. Demazière, Didier, *Quelles temporalités travaillent les entretiens biographiques rétrospectifs?*, “Bulletin de méthodologie sociologique”, no. 9 / 2007
11. Evans, Rob, *L'entretien autobiographique et les paroles. L'analyse du langage employé dans les entretiens discursif-narratifs*, “Approches non francophones des histoires de vie en Europe”, N° 55 Décembre, 2008
12. Gasparini, Philippe, *Autofiction. Une aventure du langage*, Seuil, Paris, 2004
13. Gasparini, Philippe, *Est-il je ? Roman autobiographique et autofiction*, Seuil, Paris, 2004
14. Greisch, Jean, *Empêchement et intrigue. Une phénoménologie pure de la narrativité est concevable?*, în “Vox Poetica”, 2005
15. Grell, Isabelle, *L'autofiction*, Armand Colin, Paris, 2014
16. Gusdorf, Georges, *Les Écritures du moi. Lignes de vie I*, Odile Jacob, Paris, 1990
17. Hubier, Sébastien, *Littératures intimes. Les expressions du moi, de l'autobiographie à l'autofiction*, Armand Colin, Paris, 2005
18. Ifrim, Nicoleta, *Ipostaze ale eului critic și memorie a literaturii în cărțile vorbite*, în „Caiete Critice”, Nr. 5 (307), 2013
19. Kaufmann, Jean-Claude, *L'invention de soi, une théorie de l'identité*, Armand Colin, Paris, 2004
20. Keller, Thomas, *Mémoire exclusive, mémoire interculturelle, mémoire complète*, en “Revue de Sciences Sociales”, n° 31, Strasbourg, Université Marc Bloch, 2003
21. Lecarme, Jacques ; *L'autobiographie*, Armand Colin, Paris, 1997

22. Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2000
23. Lejeune, Philippe, *Je est un autre*, Seuil, Paris, 1980
24. Lipiansky, Edmond Marc, *Stratégies identitaires*, en “*Introduction à la problématique de l’identité*”, P.U.F., Paris, 1990
25. Madelénat, Daniel, *La biographie*, P.U.F., Paris, 1984
26. Mathieu-Castellani, Gisèle, *La scène judiciaire et l’autobiographie*, P.U.F., Paris, 1996
27. Miraux, Jean-Philippe, *L’autobiographie. Écriture de soi et sincérité*, Armand Colin, Paris, 2009
28. Mucchielli, Alex, *L’identité*, coll. “*Que sais-je?*”, Presses Universitaires de France, Paris, 2016
29. Pîrjol, Florina, *Carte de identități*, Cartea Românească, București, 2014
30. Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Seuil, Paris, 1980
31. Ricoeur, Paul, *Temps et récit I. L’intrigue et le temps historique*, Seuil, Paris, 1983
32. Ricoeur, Paul, *Temps et récit II. La configuration dans le récit de fiction*, Seuil, Paris, 1984
33. Ricoeur, Paul, *Temps et récit III. Le temps raconté*, Seuil, Paris, 1985
34. Simion, Eugen, *Autobiografie, roman autobiografic, roman-memorii, eseu autobiografic? (I, II, III)*, în “*Cultura*”, nr. 175, 176, 177 / 2008
35. Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002

IV. Specialized critical studies

IV.1. In tomes

1. Behring, Eva, *Scriitori români din exil, 1945-1989, O perspectivă istorico-literară*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001
2. Braga, Corin, *Psihografii*, Editura Polirom, Iași, 2011
3. Braga, Corin, *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. III, coordonare și revizie științifică Ion Pop, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2002
4. Diaconu, Mircea A., *Firul Ariadnei. 10 cărți de proză (și nu numai)*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014
5. Elvireanu, Sonia, *Fața întunecată a lui Ianus. Vintilă Horia, Dumitru Țepeneag, Norman Manea, Gabriel Pleșea*, Editura Tipo Moldova, Iași, 2013

6. Holban, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, Editura Cartea Românească, București, 1987
7. Holban, Ioan, *Salonul refuzaților*, Editura Moldova, Iași, 1993
8. Holban, Ioan, *Istoria literaturii române. Portrete contemporane*, vol. I, Editura Princeps, Iași, 2003
9. Iorgulescu, Mircea, *Scriitori tineri contemporani*, Editura Eminescu, București, 1978
10. Iorgulescu, Mircea, *Prezent*, Editura Cartea Românească, București, 1985
11. Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*, Editura Compania, București, 2003
12. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
13. Mușat, Carmen, *Strategiile subversiunii. Incursiuni în proza postmodernă*, ediția a II-a, Editura Cartea Românească, București, 2008
14. Negoïtescu, Ion, *Scriitori contemporani*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004
15. Raicu, Lucian, *Printre contemporani*, Editura Cartea Românească, București, 1980
16. Raicu, Lucian, *Practica scrisului și experiența lecturii*, Editura Cartea Românească, București, 1978
17. Simuț, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Editura Cogito, Oradea, 1994
18. Simuț, Ion, *Literaturi române postbelice*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2017
19. Simuț, Ion, *Arena actualității*, Editura Polirom, Iași, 2000
20. Stan, Aurica, *Exilul ca traumă / Trauma ca exil în opera lui Norman Manea*, Editura Lumen, Iași, 2009
21. Turcuș, Claudiu, *Estetica lui Norman Manea*, Editura Cartea Românească, București, 2012
22. Ulici, Laurențiu, *Literatura română contemporană*, Editura Eminescu, Burești, 1995
23. Zăciu, Mircea, Papahagi, Marian, Sasu, Aurel, *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, Editura Albatros, București, 2000

IV.2. In periodicals

1. Adameșteanu, Gabriela, *Duplicitatea ca soluție salvatoare*, în „Observator cultural”, nr. 418, 10 aprilie, 2008
2. Alexandrescu, Sorin, *Invizibilitatea emigrantului*, în „Exilul. Secolul 20”, Nr. 1-3, 1998
3. Anders, Jaroslaw, *Întoarcerea huliganului în presa americană*, în 22, 21 februarie 2013, traducere de Irina Horea, articol apărut în “Los Angeles Times Book Review”, 8 august

2004

4. Antofi, Simona, *Norman Manea, Textul nomad - ipostazele narative ale identității exilice*, în „Journal of Romanian Literary Studies”, No. 5/2014
5. Antofi, Simona, *Înainte de despărțirii. Norman Manea și Saul Bellow în căutarea adevărilor (ne)scrise*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Seria „Philologica”, Nr. 15, Vol. 1 /2014
6. Boldea, Iulian, *Memorie, identitate și comunicare interculturală*, în „Proceedings of the International Conference Communication, context, interdisciplinarity”, Editura Universității Petru Maior, Târgu-Mureș, 2012
7. Boldea, Iulian, *Recursul la memorie*, în „România literară”, nr. 29, 11-17 iulie 2014
8. Braga, Corin, *Norman Manea – de la claustrare la libertate*, în „Steaua”, nr. 2, februarie, 2001
9. Bujeu, Constantina Raveca, *Exilul ca identitate*, în *Apostrof*, Anul XXIII, Nr. 3 (262), 2012
10. Cernat, Paul, *Despre clovni și totalitarisme*, în „Observator cultural”, nr. 297, 1 decembrie, 2005
11. Cernat, Paul, *Dificila întoarcere a autorului*, în „Observator cultural”, nr. 308, 16 februarie, 2006
12. Cernat, Paul, *Deconspirarea scriitorilor, mod de întrebuițare (II)*, în “Observator cultural”, nr. 575, mai 2011
13. Cernat, Paul, *Iluziile revizionismului est-etic*, în „Observator cultural”, nr. 539-541, 25 august/3 septembrie/10 septembrie, 2010
14. Cernat, Paul, *(Auto)portretul scriitorului ca intelectual critic*, în „Observator cultural”, nr. 551, 19 noiembrie 2010
15. Cernat, Paul, *Vizuina luminată*, în „Observator cultural”, nr. 514, 2010
16. Chivu, Marius, *Eseist, nu prozator*, în „Dilema veche”, nr. 345, 29 octombrie, 2010
17. Cordoș, Sanda, *Farsa tragică*, în „Bucureștiul cultural”, nr. 92, 26 ianuarie, 2010
18. Cornea, Andrei, *Accident sau simptom*, în 22, nr. 25, 29 iunie, 1998
19. Cornea, Paul, *Obsesia incertitudinii*, în „Observator cultural”, nr. 552, 2010
20. Corty, Bruno, *România este o democrație kafkiană*, în „Observator cultural”, nr. 503, 3 decembrie 2009, interviu apărut în *Le Figaro*, traducere de Adina Dinițoiu
21. Cristea-Enache, Daniel, *Intrusul*, în „Observator cultural”, nr. 551, 20 noiembrie, 2010
22. Cristea-Enache, Daniel, *Limba interiorității (I) – Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, în “Observator cultural”, nr. 585, 28 iulie 2011

23. Cristea, Valeriu, *Noaptea pe latura lungă*, în „România literară”, nr. 33, 14 august, 1969
24. Cristea, Valeriu, *Octombrie, ora opt*, în „România literară”, nr. 6, 18 februarie, 1982
25. Crohmălniceanu, Ov. S., *Un tur de forță al vocii autorului în roman*, în „România literară”, nr. 35, 11 septembrie, 1986
26. Crohmălniceanu, Ov. S., *Exercițiul cotidian al terorii*, în „România literară”, nr. 42, 17 octombrie, 1991
27. Crohmălniceanu, Ov. S., *Inventivitate artistică funcțională*, în „România literară”, nr. 30, 16 septembrie, 1982
28. Cubleşan, Victor, *Un huligan și o vizuină*, în „Steaua”, nr. 1-2, ianuarie-februarie 2011
29. Diaconu, Mircea A., *Exilul ca supraviețuire intelectuală*, în Prefață la vol. *Citind la New York scriitori români*, autor Mihaela Albu, Editura Axa, Botoșani, 2002
30. Doinaș, Ștefan Augustin, *Între farsă tragică și destin*, în „Exilul. Secolul 20”, Nr. 1-3, 1998
31. Dumitrache, Silvia, *Norman Manea, între Proust și Kafka*, în „Observator cultural”, nr. 624, 18 mai 2012
32. Dușu, Alexandru, *Excluderea și exterminarea*, în „Exilul. Secolul 20”, Nr. 1-3, 1998
33. Georgescu, Paul, *Variante la un autoportret*, în „România literară”, nr. 3, 14 ianuarie, 1977
34. Ghițeanu, Serenela, *Lumea ca un cod nedescifrat*, în 22, Anul XXI (1042), 23 februarie 2010
35. Goldiș, Alex, *Norman Mana. Curierul de Est. Dialog cu Edward Kanterian*, în „Cultura”, 10 februarie 2011
36. Grigore, Rodica, *Noile măști și aventuri ale personajului picaresc*, în „Cultura”, Nr. 186, 14 august 2008
37. Groza, Claudiu, *România cu oameni și clovni*, în „Apostrof”, nr. 10, octombrie, 1997
38. Handoca, Mircea, *Mircea Eliade – fascist, legionar, antisemit?*, în „Jurnalul literar”, nr. 13-14 mai 1992
39. Hațiegan, Anca, *Norman Manea: Plicul negru – romanul cabaret (al cabotinelui)*, în „Echinox”, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 2004
40. Holban, Ioan, *Efectul de intimidare*, în „Cronica”, nr. 18, 19 septembrie, 1986
41. Iorgulescu, Mircea, *Cartea plecării și a reînțoarcerilor*, în „22”, nr. 695, 2003
42. Ivanovici, Victor, *Clovnul și huliganul, glose la Norman Manea*, în „Observator cultural”, nr. 454-455, 456, 18 decembrie-8 ianuarie, 2008

43. Iovănel, Mihai, *Norman Manea 75: o retrospectivă*, în „Cultura”, Nr. 341, 5 octombrie 2011
44. Lovinescu, Monica, *Câteva confuzii*, în 22, nr. 10, 13-19 martie 1992
45. Magris, Claudio, *Clovnul, metaforă centrală*, în „Corriere della Sera”, 1 noiembrie 1998, reprodus în „22”, nr. 1, 1999
46. Magris, Claudio, *Norman Manea, durerea exilului care hrănește viața*, în „Observator cultural”, nr. 625, 25 mai 2012
47. Manolescu, Nicolae, *Vânătoarea de vrăjitoare*, în „România literară”, nr. 23, 17 martie, 1997
48. Milea, Doinița, *Discursul critic est-etic față în față cu totalitarismul. Etica neuitării*, în Buletinul Institutului de Filologie Română “A. Philippide”, 2009
49. Monmany, Mercedes, *Timpuri huliganice*, în „Observator cultural”, nr. 308, 16 februarie 2006
50. Mușat, Carmen, *Captivitatea adversității interioare*, în 22, nr. 695, 2003
51. Mușat, Carmen, *Casa și patria scriitorului*, în 22, nr. 39, 26 septembrie, 2000
52. Mușat, Carmen, *Fericirea reglementată prin lege*, în „Observator cultural”, nr. 283, 25 august, 2005
53. Papahagi, Marian, *Un roman cu înlocuitori*, în „Tribuna”, nr. 17, 4 septembrie 1986
54. Patraș, Antonio, *Infelix culpa sau despre vinovăția cărților*, în „Observator cultural”, Nr. 551, 19 noiembrie 2010
55. Pîrvan-Jenaru, Dana, *Partea de patrie a lui Norman Manea*, în „Observator cultural”, nr. 551, 19 noiembrie 2010
56. Pecican, Ovidiu, *Dialog și etică*, în „București cultural”, nr. 102, 21 februarie 2013
57. Petrescu, Liviu, *Alegoria prudenței*, în „Steaua”, nr. 10, octombrie, 1986
58. Petrescu, Liviu, *Prezente epice*, în „Steaua”, nr. 11, noiembrie, 1975
59. Petrescu, Liviu, *Univers carceral*, în „Steaua”, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1994
60. Petreu, Marta, *Să mergem la bibliotecă*, în „Apostrof”, nr. 6, 1997
61. Purcaru, Ilie, *Norman Manea și noua ordine literară*, în „Săptămâna”, nr. 3, 22 ianuarie, 1982
62. Radu, Tania, *Realismul detaliului*, în „Flacăra”, 4 iunie, 1982
63. Raicu, Lucian, *Câteva gânduri*, în „Steaua”, nr. 7-8, iulie-august, 1996
64. Raicu, Lucian, *Norman Manea, Le bonheur obligatoire*, în „Vatra”, nr. 4, aprilie, 1993
65. Rațiu, Simina, *Resemantizarea trecutului sau Norman Manea ca proiecție a sinelui*, în

„Steaua”, nr. 1-2, ianuarie-februarie 2011

66. Simuț, Ion, *Disperarea clovnului*, în „România literară”, nr. 23, 21 iunie, 2007
67. Simuț, Ion, *Ambiguitățile exilului*, în „România literară”, nr. 15, 18 aprilie 2008
68. Simuț, Ion, *Ecouri în presa americană*, texte culese din *Los Angeles Times*, în „Observator cultural”, nr. 129, 2002
69. Spiridon, Monica, *La vest de Eden*, în „Secolul XX”, nr. 1-3/1998
70. Șimonca, Mihaela, *Identitate fracturată, exil și anamnesis. Norman Manea, scriitor al memoriei*, în “Observator cultural”, nr. 690, 13 septembrie 2013
71. Tabucchi, Antonio, *Norman Manea, eternul străin*, în „Observator cultural”, nr. 308, 16 februarie 2006
72. Țan, Georgeta-Liliana, *Norman Manea and the condition of the exiled*, *Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Vol. I, 2014
73. Ulici, Laurențiu, *Despre Plicul negru*, în „Curierul românesc”, nr. 4, aprilie 1996
74. Ungureanu, Cornel, *Autoportretele scriitorului*, în “România literară”, nr. 49, 9-15 decembrie 2011

V. Web-bibliography

<http://www.recitsdevie.pagesperso-orange.fr>

<http://www.autopacte.org>

http://www.scienceshumaines.com/les_recits_de_vie_fr_3.htm

http://www.memoria.ro/index.php?location=view_article&id=1222

<http://www.fabula.org/colloques/frontieres/217.php>